

AHLAKIN ÖNEMİ VE İSLÂM DİNİNE GÖRE TEMELLERİ I*

Muhammed b. Tavît et-Tancî

İslâm dini kendisini insanlara “Hak”¹ din olarak sunar. Hak kelimesinin Kur’an’da kullanıldığı yerleri incelediğimiz vakit aşağıda gösterilen şu esas manalara işaret ettiği görülür.

Hak:

- 1- Zail olmayan, değişmeyen şey²,
- 2- Şüphe arız olmayan kesin şey³,
- 3- İnançta, işte ve sözde gerçeğe uyan doğru şey⁴,
- 4- İnsanlar arasında ikame edilen gerçek umumi adalet⁵.

Kur’an-ı Kerim “Hak” kelimesine bulunduğu yere göre çalışan ve bu manadan teferrü eden fakat onlardan uzaklaşmayan manalar ekler. Bu manaları ve bunlardan belli bir istikamete göre teferrü edenler iki noktaya ehemmiyet verir: Nazari ve ameli. Buradan “Hak din” olan İslamiyet’in iki şeyi gerçekleştirmeyi hedef tuttuğu anlaşılır: İnsanın düşüncesini “doğru yoldan” ayrılmayacak temellere göre insanın yaşayışını düzenlemek ve onu dilediği cihete doğru yöneltmek.

Burada İslâmiyet’in mü’minlere sunduğu düşünme metodundan bahsedecek değiliz. Onun yeri nazari İslâm felsefesidir. Buradaki

* Muhammed b. Tavît et-Tancî, “Ahlakın Önemi ve İslam Dinine Göre Temelleri”, *Türk Yurdu*, 2 (1959), s. 9-10. Bu makale, İslam Mezhepleri Tarihi Yüksek Lisans öğrencisi Ebru Koçak tarafından dizilmiştir.

¹ 9. Tevbe, 38; 4. Nisâ, 104,169; 47. Muhammed, 32; 2. Bakara, 26, 42, 71, 91,109.

² 13. Ra’d 17, 42. Şura 24, 17. İsrâ, 81.

³ Gaşıye 38, Zariyat 28, Yunus 53, 55, Nebe 99.

⁴ 23. Mü’minun 63, 39. Zümer, 69-75, 21. Enbiya, 112, 38. Sad, 22.

⁵ 40. Gafir, 20.

sözümüz, İslâmiyet'in insanların yaşayışına ve ahlak yapısının üzerinde kurduğu temellere verdiği büyük ehemmiyeti belirtmeye mahsus olacaktır. İslâmiyet'in fert ve cemiyet olarak insanların yaşayışlarına ve işlerine verdiği önemin maksadı, onları İslâmî gayenin sınırlandırdığı belli yönlerle doğru sevk etmek ve bu gidişi düzenlemek, o müslümalara iyilik getirecek bir yolda yürümelerini sağlayacak esasları koymaktır.

Bundan ötürü İslâm'da şeriat koymağa şiddetle ihtiyaç hissedilmiştir. "Hak" sözünün ameli manası olan İslâm şeriatı, insanın Rabbi ile olan münasebeti ve insanın insanlarla olan münasebetine ehemmiyet verir. İslâmiyet'in bu münasebetleri ifa etmek hususunda gösterdiği üstün hassasiyet son derece dikkatli bir adalete dayanmaktadır.

İslâm dininde ahlakın değeri ve mertebesine işaret eden peygamber, üslup ve siga bakımından İslâmiyet'i, ahlakın kıymetini ibadet derecesine yükselttiğini göstermektedir. Hazreti Muhammed, peygamberliğinin bir bakıma ahlaki cihete hasredildiğini söyler. Çünkü o "yalnız güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim"⁶ ve "İslâmiyet güzel ahlaktır"⁷, ve "şüphesiz ki kişi güzel ahlakiyle geceleri namaz kılan, ve susuzluğa zor dayanan oruçlu mertebesine yükselir"⁸ buyurmuştur. Bu hadislerde üzerinde durulacak husus ahlakın derecesini ibadetin derecesine yükselten İslâmî görüştür. İslâmiyet'in teşvik ettiği her güzel ahlak imandan bir parçadır. Onunla mütehalik olan, Allah'ın sevabını ve rızasını kazanır.⁹ İslâmiyet'in reddettiği her kötü ahlak insandan bir parça eksiltir ve insan Allah'ın öfkesine ve azabına hak kazanır.¹⁰

İslâmiyet nazarında iyi ahlak ve insanlarla güzel muamelede bulunmak, terk edilmesi mümkün olan bir Kemal değil, bilakis İslâmiyet'in hayat ve ruhundan gelen bir üstünlüktür. Güzel ahlak olma-

⁶ İmam Malik, *Muvatta*, Şerh ile beraber, 4, 256.

⁷ Muhtasaru Kenz el-Umumal, 2/132; Müslim, Sahih.

⁸ *Muvatta* şerh ile beraber, 4/255 *Muhtasaru Kenz*.

⁹ Buhari, *el-edeb el-müfred*, 108-110-55-57'den rivayet edilmiştir. *Kenz el-Ummal*, 2/131; *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*.

¹⁰ 16. Nahl, 29, 39. Zümer 60,72, 23. Mü'minün, 35,75.

saydı İslâmiyet taş kesilir ve donup kalırdı, talimatları ruhsuz ve cansız olurdu. İslâm Peygamberi ister Rabbi ister insanlarla olan münasebetlerinde olsun, İslâmiyet'in vazifelerini yapmak hususunda canlı bir misaldir. Ashabı onun işlerini ve sözlerini ondan ölü olarak değil, canlı olarak telakki ettiler de İslam ahlakının sağlam örnekleri oldular.¹¹

İslâmiyet, cemiyetteki gelişmeleri ve bunların İslâm topluluğunun ruhuna icra edeceği değişikliği ve ahlakın düşeceği kötürüm cansızlık, zafiyet ve musibeti bilhassa Peygamberin ve ashabının ölümünden sonra hesaba kattığından, Müslümanlar içindeki vazifesi ahlak hayatını koruyacak, ister ibadet olsun ister gidiş olsun, İslâmî talimatların donmuş ve taş kesilmiş şekillere inkılap etmemesi için o ahlakı ruh ve kuvvetle destekleyecek bir cemaatin bulunmasını teşvik etmiştir. "İçinizden sizi hayra çağıran ve iyilikle iş yapıp kötülüğü men eden bir cemiyet olsun"¹². İslâmiyetin ilk zamanlarında bu cemaat zahitler tabe'ası idi. İslâm'ın esaslarını hayatlarında ve işlerinde öyle tatbik etmişlerdir ki dindarlar arasında iman tarihinde en yüksek misali vermişlerdir. Onların uzuvları ve kalpleri birlikte ihlâs hususunda aynı derecedeydi. Bu tavırları, isterse Rableriyle alakalı münasebetlerde olsun isterse bu hayatta insanlarla olan münasebetlerine raci olsun, arada bir fark yoktur.

Zahitler İslâm topluluğundaki hareketlerine ehemmiyet vermiş ve kendilerinin İslâm toplumuna karşı olan vazifelerini tahdid etmişlerdir. Onlar insanların yaşayışlarına iştirak eder, muayyen bir yaşayış tarzı ile onlardan ayrılmaz ve bir kenara çekilmezlerdi. O, İslâm toplumunun kurulmasında onu kuvvetlendirmekte İslâm'ın ruhuna ve ahlakına iştirak etmesi, insanların sözünde ve fiilinde kendisine uymaları gereken bir önderdir ve böylece İslâm'ın ahlakını Müslümanlar arasında yayar. Bu zahitler muayyen bir tabakaya mahsus değildirler. Zahit türlü ve çeşitli tabakalara mensup bütün Müslümanlar arasında ortaya çıkar.

Müslümanların ekserisi bedeni amellerin ve dinî merasimin sahih olmasına dikkat etmişlerdir. Din alimleri şeriatı tedvin ile meş-

¹¹ İbn Haldun, *Şifa el-Sail*, 15.

¹² 3. Âl-i İmran, 154

gul olmuşlar ve çoğunluğun arzu ettiği ibadet ve muamelenin zahiri hükümlerine ehemmiyet vermişlerdi. Ruhi ve ahlaki kısma Müslümanlar onları kendi hayatlarına tatbik ederler diye önem vermemişlerdi. Fakat zahiri merasim yanında ahlaki cihete de önem veren bazı alimler vardı. Bunlar İslâm fikhının ibadet ve ahlaka şamil olduğunu kavramış kimselerdi.¹³ Böylece İslâm fikhı birbirinden farklı iki istikamette yürümüşür.

Zahirin fikhı uzuvların hareketlerine müteallik hükümleri bilmektir. Bu kısım fakihler ve müftüler ve devletin tayin ettiği kadılar meşgul olmuşlardır. Bir de “batın’ın” fikhı denilen kısım vardır ki İslâm şeriatının ruhi ve vicdani cihetine ehemmiyet verir. Her ikisi ile meşgul olan taifeler birbirinden ayrı yolda hareket etmişlerdir. İkisinin yollarının ayrı oluşu İslâm ahlakının tarihinde en kötü izleri bırakmıştır. İslam şeriatına dair yazılan eserlerde ibadet ve muamelede şekilciliğe ehemmiyet verilmiştir. Bunları inceleyenler telif ve okuma metoduna göre hareket ederek şeriatın ruhi cihetinden ayrılmışlardır. Zamanla bu kitapları okuyan Müslümanların ekserisine bu kitapların İslâm dininin icaplarını tamamiyle ihtiva ettiği fikri yerleşmiştir. İslam eserlerinde bu istikamet in izi görülecektir. Bu Müslümanlar kitap şartlarının tahdid ettiği, ve şekillerini tasvir ettiği vazifeleri yaptıkları zaman, onları yapmağa sevk eden sebep ne olursa olsun dini mesuliyetten kurtulduklarına inanmıştır. Bu merasimi ifa ettikten sonra İslâm’la hiç alakası olmayan gibi yalan söyler, hırsızlık yapar aldatır, dinen yasak olan şeyleri irtikap ederek hareket eder. Bunları yaptıktan sonra kendisine göre orta, başkasına göre de en iyi Müslümanlardan olduğuna inandığı vakidir. İslâmiyet’in ahlaka verdiği ehemmiyeti kavrayanlar, bu istikamet in tehlikesini sezmişler ve onu tenkit etmişlerdir.

¹³ Bundan sonra İslâm dinine ait yazılar.